

TOSHKENT DAVLAT
IQTISODIYOT UNIVERSITETI

ISSN: 2992-9083

O'ZBEKISTON SUG'URTA BOZORI

VOL. 3 ISS:5 (2026)

INSURANCE MARKET OF UZBEKISTAN

СТРАХОВОЙ РЫНОК УЗБЕКИСТАНА

INSURANCE

TDIU, Islom Karimov 49, 100066, Toshkent

<https://insurance.tsue.uz>

“O‘ZBEKISTON SUG‘URTA BOZORI” JURNALI TAHRIR KENGASHI A‘ZOLARI

1. Teshabayev To‘lqin Zakirovich (Kengash raisi. Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti rektori, i.f.d. prof.).
2. Fayziyev Orifjon Olimovich (Kengash raisi o‘rinbosari, Istiqbolli loyihalar milliy agentligi direktor o‘rinbosari).
3. Azimov Rustam Sadikovich (O‘zbekinvest eksport-import sug‘urta kompaniyasi AJ Bosh direktori, i.f.d. prof.).
4. Mehmonov Sultonali Umaraliyevich (Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti prorektori, i.f.d., prof.).
5. Abduraxmonova Gulnora Qalandarovna (Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti prorektori, i.f.d. prof.).
6. Xudoyqulov Sadirdin Karimovich (TDIU huzuridagi “O‘zbekiston iqtisodiyotini rivojlantirishning ilmiy asoslari va muammolari” ilmiy tadqiqot markazi direktori).
7. Xalilov Oybek Nasirovich (O‘zbekiston sug‘urta bozori professional ishtirokchilari Uyushmasi Kengash raisi).
8. Qo‘ldoshev Qamariddin Mansurovich (TDIU “Sug‘urta ishi” kafedrasida professori, i.f.d., Bosh muharrir).
9. Zaynalov Jahongir Rasulovich (Samarqand iqtisodiyot va servis instituti “Moliya” kafedrasida mudiri, i.f.d. prof.).
10. Shennayev Xo‘jayor Musurmanovich (TDIU “Sug‘urta ishi” kafedrasida mudiri, DSc, prof.).
11. Boyev Habibullo Ismoilovich (TDIU “Soliq va soliqqa tortish” kafedrasida professori, i.f.d.).
12. Nurullayev Abdulaziz Sirojiddinovich (TDIU “Sug‘urta ishi” kafedrasida dotsenti, i.f.d.).
13. Merident Randles (FSA, MAAA. Prinsipal & Consulting Actuary. Senior Consultant, UNDP-Milliman Global Actuarial Initiative).
14. Ong Xie (FIA, FSAS. Program Manager, UNDP-Milliman Global Actuarial Initiative. Pronouns: She/Her).
15. Yadgarov Akram Akbarovich (TDIU “Yashil iqtisodiyot” kafedrasida professori, i.f.d.).
16. Yuldashev Obiddin Toshmurzayevich (TDIU magistratura dekan muovini, i.f.d.).
17. Maxmudov Akbar Abduxamidovich (Toshkent ijtimoiy innovatsiya universiteti rektori, PhD, dotsent).
18. Axrorov Zarif Oripovich (TDIU Samarqand filiali “Moliya, soliq va bank ishi” kafedrasida mudiri, i.f.d., dotsent).
19. Qurbonov Xayrulla Abdurasulovich (TDIU Xalqaro va milliy reytinglar bilan ishlash bo‘limi boshlig‘i, i.f.n. dots.).
20. Raxmatullayev Botirjon Abduxamidovich (Toshkent xalqaro moliyaviy boshqaruv va texnologiyalar universiteti. Akademik faoliyat bo‘yicha prorektor PhD, dotsent).
21. Musaxonzoda Ikromjon Sobirxon o‘g‘li (TMC institute “Milliy ta’lim yo‘nalishlari akademik faoliyat va ilmiy ishlar” bo‘yicha prorektor, PhD).
22. Hasanov Xayrulla Nasrullayevich (TDIU Besh tashabbus markazi bo‘lim boshlig‘i, PhD).
23. Kenjayev Ilxom G‘iyozovich (TDIU magistratura dekan muovini, PhD, dots.).
24. Imomov Hamdilla Hamdamovich (TDIU “Korporativ moliya va qimmatli qog‘ozlar” kafedrasida professor v.b., i.f.n.).
25. Baratova Dinara Alisherovna (TDIU “Sug‘urta ishi” kafedrasida dotsenti, PhD. Tahririyat kengashi kotibi).
26. Agzamov Avazxon Talgatovich (TDIU “Soliq va soliqqa tortish” kafedrasida professori, PhD).
27. Nomozova Qumri Isoyevna (Bank moliya akademiyasi dotsenti, PhD).
28. Xamdamov Shoh-Jaxon Raxmat o‘g‘li (TDIU “Korporativ moliya va qimmatli qog‘ozlar” kafedrasida dotsenti, PhD).
29. Maxmudov Samariddin Baxriddinovich (“Ma‘mun” universiteti “Iqtisodiyot” kafedrasida dotsenti, PhD).
30. Abduturapova Dildora Farxodjon qizi (“Ilmiy tadqiqot faoliyatini tashkil etish” bo‘limi bosh mutaxassisi, PhD).
31. Abdusattarova Dildora Baxodirovna (TDIU “Soliq va soliqqa tortish kafedrasida dotsenti).
32. Nosirov Jasur Tursunpulotovich (Toshkent xalqaro moliyaviy boshqaruv va texnologiyalar universiteti “Akademik faoliyat va registrator” departamenti rahbari, PhD, dotsent).
33. Adilova Gulnur Jorabayevna (TDIU “Sug‘urta ishi” kafedrasida dotsenti, PhD.).
34. Malikova Dilrabo Mo‘minovna, (TDIU Samarqand filiali "Moliya, soliq va bank ishi" kafedrasida dotsenti, PhD).
35. Bobomurotova Manzura Panji qizi (TDIU “Soliq va soliqqa tortish” kafedrasida assistenti, PhD).

№	MUNDARIJA	Page
1.	YASHIL IQTISODIYOTGA O'TISH VA ATMOSFERAGA CHIQARILADIGAN CO₂ EMISSIYASI O'RTASIDAGI BOG'LIQLIK <i>Xoshimov P.Z, Egamnazarova G.Sh</i>	4
2.	YASHIL IQTISODIYOT SHAROITIDA HUDUDIIY MAISHIY CHIQINDILARNI BOSHQARISH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH: XORAZM VILOYATI MISOLIDA EMPIRIK TAHLIL <i>Djumabayeva Shaira Xalillayevna, Jumaniyozov Farxodjon Rajapboy o'g'li</i>	8
3	TOSHKENT MINTAQASIGA XOS AGROTURIZM RESURSLARI HAMDA INFRATUZILMA HOLATI VA BARQAROR RIVOJLANISH OMILLARI <i>Shodiyeva Nafosat Hamza qizi</i>	14
4	RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR: ASOSIY XUSUSIYATLARI, RIVOJLANISH BOSQICHLARI VA IMKONIYATLARI <i>Shadmanov Zuhridin Zokirxodjayevich</i>	18
5	TIJORAT BANKLARDA ISHLAB CHIQISHDA FOYIZ XAVFLARINI BOSHQARISHINI MUSTAHKAMLASH <i>Seitnazarov Daniyar Baxadirovich</i>	22
6	УЛУЧШЕНИЕ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ФИНАНСОВОЙ ПОДДЕРЖКИ ВНЕДРЕНИЯ ВОДОЭКОНОМИЧНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В РЕСПУБЛИКЕ КАРАКАЛПОГИСТАН <i>Сейтназаров Бахадир Муратбаевич</i>	26
7	KORXONALAR MOLIYAVIY FAOLIYATI OPERATSIYALARINI TASNIFLASHNING TAKOMILLASHTIRILGAN KONSEPTUAL MODEL: MILLIY VA XALQARO YONDASHUVLAR UYG'UNLIGI <i>Umarova Shahnoza</i>	30

TIJORAT BANKLARDA ISHLAB CHIQISHDA FOYIZ XAVFLARINI BOSHQARISHINI MUSTAHKAMLASH

Seitnazarov Daniyar Baxadirovich

Toshkent davlat iqtisodiyot universitetida mustaqil tadqiqotchi
danivargevtnazarov@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada tijorat banklarida foiz stavkalari riskini boshqarish amaliyotini takomillashtirishning nazariy va amaliy jihatlarini tahlil qilinadi. Jahon moliya bozorlaridagi foiz stavkalarining o'zgaruvchanligi, inflyatsiya jarayonlari va makroiqtisodiy noaniqliklar bank faoliyatiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Shu nuqtai nazardan qaraganda, foiz stavkalari risklarini samarali boshqarish banklarning moliyaviy barqarorligini ta'minlashning muhim omili hisoblanadi. Tadqiqotda foiz stavkalari riskini boshqarishning zamonaviy usullari, jumladan, GAP tahlili, muddat tahlili va lotin moliyaviy vositalardan foydalanish imkoniyatlari ko'rib chiqildi. Shuningdek, O'zbekiston tijorat banklarida mavjud boshqaruv tizimi tahlil qilinib, uni takomillashtirish bo'yicha amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqildi. Tadqiqot natijalari banklarda risklarni boshqarish tizimini mustahkamlash, aktiv va passivlarni uyg'unlashtirish, foiz stavkalari risklarini minimallashtirishga qaratilgan strategiyalarni ishlab chiqishda katta ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: foiz stavkasi riski, tijorat banklari, risklarni boshqarish, foiz stavkasi, GAP tahlili, muddati, aktiv va passivlarni boshqarish, moliyaviy barqarorlik, derivativlar, bank tizimi

Abstract: This article analyzes the theoretical and practical aspects of improving the practice of managing interest rate risk in commercial banks. The volatility of interest rates in global financial markets, inflation processes, and macroeconomic uncertainties have a significant impact on banking activities. From this perspective, effective management of interest rate risks is an important factor in ensuring the financial stability of banks. The study considered modern methods of managing interest rate risk, including GAP analysis, duration analysis, and the possibility of using derivative financial instruments. The existing management system in commercial banks of Uzbekistan was also analyzed and practical proposals and recommendations were developed for its improvement. The results of the study are of great importance in developing strategies aimed at strengthening the risk management system in banks, harmonizing assets and liabilities, and minimizing interest rate risks.

Keywords: interest rate risk, commercial banks, risk management, interest rate, GAP analysis, maturity, asset and liability management, financial stability, derivatives, banking system

Абстрактный: В данной статье анализируются теоретические и практические аспекты совершенствования практики управления процентным риском в коммерческих банках. Волатильность процентных ставок на мировых финансовых рынках, инфляционные процессы и макроэкономическая неопределенность оказывают существенное влияние на банковскую деятельность. С этой точки зрения, эффективное управление процентными рисками является важным фактором обеспечения финансовой стабильности банков. В исследовании рассмотрены современные методы управления процентным риском, включая анализ разрывов, анализ дюрации и возможность использования производных финансовых инструментов. Также проанализирована существующая система управления в коммерческих банках Узбекистана и разработаны практические предложения и рекомендации по ее совершенствованию. Результаты исследования имеют большое значение для разработки стратегий, направленных на укрепление системы управления рисками в банках, гармонизацию активов и пассивов и минимизацию процентных рисков.

Ключевые слова: процентный риск, коммерческие банки, управление рисками, процентная ставка, анализ разрывов, срок погашения, управление активами и пассивами, финансовая стабильность, производные финансовые инструменты, банковская система.

Kirish (Введение/Introduction).

Hozirgi global iqtisodiy sharoitda moliya bozorlarining yuqori volatilligi, inflyatsiya sur'atlarining beqarorligi, markaziy banklar tomonidan olib borilayotgan pul-kredit siyosatidagi o'zgarishlar bevosita tijorat banklari faoliyatiga ta'sir ko'rsatmoqda. Xususan, foiz stavkalari dinamikasining keskin o'zgarishi banklar uchun muhim moliyaviy risk – foiz stavkalari tavakkalchiligini yuzaga keltiradi. Bu, o'z navbatida, banklarning rentabelligi, likvidligi va umumiy moliyaviy barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Foiz stavkasi riski - foiz stavkalarining o'zgarishi natijasida bankning foiz daromadlari yoki xarajatlarida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan yo'qotishlar bilan bog'liq bo'lgan xavf turi. Riskning bu turi bank aktivlari va passivlarini to'lash muddatlarining mos kelmasligi, qayta baholash davrlarining farqi, bozor konyunkturasining o'zgarishi bilan chambarchas bog'liqdir. Shu bois tijorat banklari faoliyatida foiz tavakkalchiligini boshqarishning samarali tizimini shakllantirish dolzarb vazifalardan biridir.

Keyingi yillarda O'zbekiston bank tizimida keng ko'lamli islohotlar amalga oshirildi. Xususan, banklarning kapitallashuv darajasini oshirish,

xalqaro moliya standartlariga o'tish, raqobat muhitini mustahkamlash chora-tadbirlari faol amalga oshirilmoqda. Bu jarayonda risklarni boshqarish, jumladan, foiz stavkasi risklarini baholash va nazorat qilish mexanizmlarini takomillashtirish alohida ahamiyatga ega.

Shu bilan birga, amaliyotda ko'pgina tijorat banklarida foiz stavkalari riskini boshqarish tizimi yetarli darajada ishlab chiqilmagan, zamonaviy moliyaviy vositalardan foydalanish darajasi past, tahliliy usullar cheklangan. Bu banklarning tashqi iqtisodiy zarbalarga barqarorligini pasaytiradi.

Ushbu tadqiqotning maqsadi tijorat banklarida foiz risklarini boshqarish amaliyotini tahlil qilish, mavjud muammolarni aniqlash va uni takomillashtirishning ustuvor yo'nalishlarini ishlab chiqishdan iborat. Shu maqsadda tadqiqotda zamonaviy iqtisodiy tahlil usullari, qiyosiy tahlil va tizimli yondashuvdan foydalanildi.

1-jadval

Tijorat banklarida foiz risklarining farqlari

 Kredit riski Kontragent yoki mijozlar tomonidan majburiyatlarning bajarilmasligi, to'liq yoki o'z vaqtida bajarilmasligi	 Bozor riski Bozordagi noqulay o'zgarishlar, masalan: foiz stavkalari, valyuta kurslari yoki aksiyalar qiymatining o'zgarishi
 Operatsion risk Ichki jarayonlarning yetarli darajada yo'lga qo'yilmaganligi yoki noto'g'ri tashkil etilganligi	 Likvidlik riski Moliyaviy aktivlar va majburiyatlarning o'rtasidagi nomutanosiblik, muddati kelgan to'lovlarni bajarishda qiyinchiliklar, kutilmagan ehtiyojlar va moliyaviy majburiyatlarning mavjud bo'lishi
 Obro' riski Salbiy jamoatchilik fikri natijasida mijozlar ishonchidan ayrilish	 Huquqiy risk Qonunlarning buzilishi, huquqiy xatolar, qonunchilikdagi kamchiliklar yoki tartibga solishdagi nomukammalliklar

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili (Обзор литературы/Literature review).

Tijorat banklarida foiz xavflarini boshqarish masalasi bank faoliyatining moliyaviy barqarorligi va daromadlilikini ta'minlashning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Foiz xavfi, avvalo, bozor foiz stavkalarining o'zgarishi natijasida bankning sof foiz daromadi, aktivlari va majburiyatlari qiymatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi bilan bog'liq. Mazkur yo'nalishdagi nazariy va amaliy tadqiqotlarda foiz xavfini aniqlash, baholash, monitoring qilish hamda uni kamaytirish mexanizmlariga alohida e'tibor qaratilgan.

F.S. Mishkin tomonidan bank faoliyati va moliya bozorlari bo'yicha olib borilgan tadqiqotlarda foiz stavkalarining o'zgarishi bank aktivlari va majburiyatlari qiymatiga bevosita ta'sir qilishi asoslab berilgan. Muallif banklarning foiz stavkasi riskiga duchor bo'lishini aktiv va passivlarning muddatlari hamda foiz stavkalariga sezgirlik bilan bog'laydi [4]. Ushbu yondashuv tijorat banklarida foiz xavfini boshqarishda aktiv va passivlarni muvofiqlashtirish zarurligini ko'rsatadi.

A. Saunders va M.M. Cornett tadqiqotlarida moliyaviy institutlarda risklarni boshqarishning kompleks mexanizmlari yoritilib, foiz xavfini boshqarishda Asset-Liability Management (ALM) tizimining ahamiyati ta'kidlangan. Mualliflar foiz stavkalarining o'zgarishini muntazam monitoring qilish, aktiv va majburiyatlarning foiz sezgirlikni baholash hamda turli stress-testlardan foydalanishni samarali boshqaruv vositalari sifatida ko'rsatadilar [5]. Bu yondashuv O'zbekiston tijorat banklarida foiz xavfini boshqarish tizimini takomillashtirish uchun ham muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

J.C. Hull foiz xavfini boshqarishda zamonaviy risk-menejment vositalariga, xususan, Value at Risk (VaR), stress-test, ssenariy tahlili va derivativlardan foydalanishga katta e'tibor qaratadi. Uning fikricha, banklar foiz stavkalaridagi kutilmagan o'zgarishlarning nafaqat joriy daromadga, balki kapital yetariligidiga ham ta'sirini oldindan baholashi lozim [6]. Mazkur yondashuv tijorat banklarida foiz xavfini faqat yuzaga kelgandan keyin emas, balki oldindan prognoz qilish va profilaktik boshqarish zarurligini ko'rsatadi.

P.S. Rose va S.C. Hudgins bank menejmenti bo'yicha tadqiqotlarida foiz xavfini boshqarishda bankning foizga sezgir aktivlari va majburiyatlari o'rtasidagi muvozanatni ta'minlash masalasini alohida ko'rib chiqadilar. Ularning tadqiqotlarida GAP tahlili, muddatlar bo'yicha aktiv va passivlarni taqqoslash hamda foiz marjasini monitoring qilish bank risklarini kamaytirishning asosiy usullari sifatida ko'rsatilgan [7].

Basel Committee on Banking Supervision tomonidan ishlab chiqilgan "Principles for the Management and Supervision of Interest Rate Risk" tamoyillarida banklarda foiz stavkasi riskini boshqarishning institutsional va nazorat mexanizmlari belgilangan. Ushbu hujjatda foiz xavfini aniqlash, o'lchash, monitoring qilish va nazorat qilish bo'yicha samarali tizim yaratish, bank rahbariyatining risklarni boshqarishdagi mas'uliyatini kuchaytirish hamda stress-testlardan foydalanish zarurligi

qayd etilgan [3]. Mazkur tamoyillar tijorat banklarida foiz xavfini boshqarishning xalqaro standartlarini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega.

F.J. Fabozzi moliyaviy bozorlar va obligatsiyalar bilan bog'liq tadqiqotlarida foiz stavkalari o'zgarishining qimmatli qog'ozlar qiymati va daromadlilikiga ta'sirini tahlil qilgan. Uning yondashuvi banklarning investitsion portfeli bilan bog'liq foiz xavflarini boshqarishda obligatsiyalarning muddati, duration ko'rsatkichi va foiz stavkalarining o'zgarishiga sezgirlikni hisobga olish muhimligini ko'rsatadi [8].

O'zbekistonda tijorat banklarining foiz siyosati va risklarini boshqarish masalalari ham mahalliy tadqiqotchilar tomonidan o'rganilgan. R. Tojiev va A. Abdullaev bank biznesining nazariy va amaliy jihatlarini yoritib, tijorat banklarining kredit va depozit operatsiyalarida foiz stavkalarini shakllantirish, bank daromadlarini oshirish hamda moliyaviy barqarorlikni ta'minlash masalalariga e'tibor qaratadilar [12]. Sh. Shodmonov va U. G'ofurovning iqtisodiyot nazariyasiga oid tadqiqotlari esa foiz stavkasining iqtisodiy mohiyati va moliya bozoridagi rolini tushunish uchun nazariy asos yaratadi [13].

N. Karimov O'zbekiston tijorat banklarida risklarni boshqarish masalalarini o'rganib, bank faoliyatida risklarni aniqlash va baholash tizimini takomillashtirish zarurligini ta'kidlaydi [14]. Ushbu tadqiqotlar mahalliy bank sektorida risklarni boshqarishning o'ziga xos jihatlarini aniqlash va foiz xavfini kamaytirish bo'yicha amaliy mexanizmlarni ishlab chiqishda muhim ahamiyatga ega.

O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining pul-kredit siyosati va moliya bozori bo'yicha materiallarida mamlakatdagi foiz stavkalari dinamikasi, monetar siyosat instrumentlari hamda bank tizimidagi likvidlik jarayonlari aks ettiriladi [1; 9]. Ushbu ma'lumotlar tijorat banklarida foiz xavfining shakllanishiga ta'sir etuvchi makroiqtisodiy omillarni baholash imkonini beradi. Shuningdek, Xalqaro valyuta jamg'armasi va Jahon bankining moliyaviy barqarorlik hamda bank sektori rivojlanishiga oid hisobotlari xalqaro moliya bozorlaridagi foiz stavkalari o'zgarishi, banklarning risklarga chidamliligi va moliyaviy barqarorlik masalalarini yoritadi [10; 11].

Umuman olganda, o'rganilgan adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, tijorat banklarida foiz xavflarini samarali boshqarish uchun GAP-tahlil, duration tahlili, stress-test, ssenariy tahlili, VaR modeli hamda aktiv va passivlarni boshqarish (ALM) kabi zamonaviy usullardan kompleks foydalanish talab etiladi. Biroq O'zbekiston tijorat banklari sharoitida foiz xavflarini boshqarishning amaldagi mexanizmlarini takomillashtirish, foiz stavkalarining o'zgarishini prognozlash, raqamli texnologiyalar asosida risklarni real vaqt rejimida monitoring qilish va bank kapitalining foiz xavfiga chidamliligini oshirish masalalari yanada chuqur tadqiq etishni talab qiladi. Shu sababli mazkur tadqiqotda tijorat banklarida foiz xavflarini boshqarishning mavjud holatini baholash va uni mustahkamlashning amaliy yo'nalishlarini ishlab chiqishga alohida e'tibor qaratiladi.

Tadqiqotni amalga oshirishda foydalanilgan usullar (Методы /Methods)

Mazkur tadqiqotda tijorat banklarida foiz tavakkalchiligini boshqarish amaliyotini takomillashtirish masalasi kompleks va tizimli yondashuv asosida o'rganildi. Tadqiqot metodologiyasi nazariy, empirik va qiyosiy tahlil usullarining kombinatsiyasiga asoslangan edi.

Tadqiqot yondashuvi

Tadqiqot tizimli yondashuvga asoslangan edi. Ushbu yondashuvga ko'ra, foiz stavkalari risklari bank faoliyatining alohida elementi sifatida emas, balki aktivlar va passivlarni boshqarish tizimining ajralmas qismi sifatida tahlil qilindi. Shuningdek, kompleks yondashuv orqali foiz stavkalari risklariga ta'sir etuvchi makroiqtisodiy va mikroiqtisodiy omillar o'zaro bog'liq holda o'rganildi.

Tadqiqot usullari

Tadqiqot jarayonida quyidagi ilmiy usullardan foydalanilgan:

- Foiz stavkasi risklarining iqtisodiy mohiyati, ularning turlari va kelib chiqish sabablarini aniqlash uchun tahlil va sintez usulidan foydalanildi. Bu usul turli nazariy yondashuvlarni umumlashtirgan.
- O'zbekiston banklari faoliyatini rivojlangan mamlakatlar bank tizimidagi foiz risklarini boshqarish amaliyoti bilan solishtirishda qiyosiy

tahlildan foydalanildi. Bu ilg'or tajriba va mavjud kamchiliklarni aniqladi.

- Banklarning moliyaviy ko'rsatkichlari (foiz daromadlari, foiz xarajatlari, marja, aktivlar va passivlar tarkibi) asosida foiz stavkasi risklari darajasini baholash uchun statistik tahlil usuli qo'llanildi.

- Foiz stavkalari o'zgarishining bank faoliyatiga ta'sirini baholash uchun iqtisodiy va matematik modellashirishdan foydalanildi. Ushbu usul yordamida turli stsenariylar (stsenariy tahlili) ishlab chiqilgan.

Bank mutaxassislarning fikr-mulohazalari asosida foiz stavkalari tavakkalchiligini boshqarishdagi muammolar va ularni hal qilish yo'llarini aniqlash uchun ekspert baholash usuli qo'llanildi.

1-Rasm Banklarda kredit risklarini boshqarish bo'yicha eng yaxshi amaliyotlar

Foiz stavkasi risklarini baholash usullari

Foiz stavkasi risklarini aniqlash va baholash uchun tadqiqotda quyidagi maxsus vositalardan foydalanilgan:

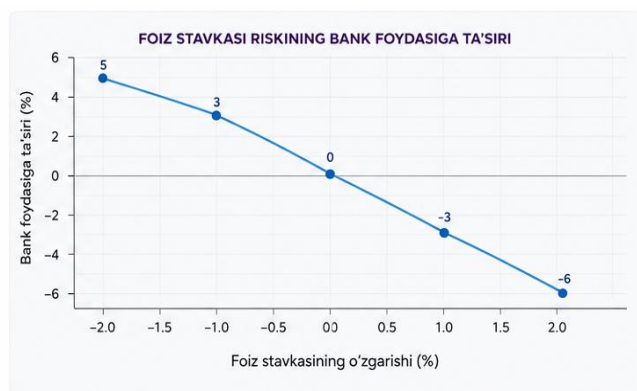
- GAP tahlili (repricing gap analysis) – aktivlar va passivlarni qayta baholash davrlari o'rtasidagi nomutanosiblikni aniqlashga xizmat qildi. Bu usul bank foiz marjasiga ta'sir etuvchi asosiy omillarni aniqlash imkonini berdi.

- Duration tahlili (davriy tahlil) – foiz stavkalari o'zgarishining aktivlar va passivlar qiymatiga ta'sirini baholash uchun foydalanilgan. Bu usul bank kapitalining foiz stavkalari risklariga sezgirlikni aniqladi.

- Immunizatsiya strategiyasi – aktivlar va passivlar muddatini moslashtirish orqali xatarlarni kamaytirish imkoniyatlari o'rganildi.

- Ssenariy tahlili (stsenariy tahlili) – foiz stavkalari turli yo'nalishlarda o'zgarganda bank faoliyatiga qanday ta'sir qilishini baholashga xizmat qildi.

- Stress test (stress test) - keskin iqtisodiy o'zgarishlar sharoitida bank barqarorligini baholash uchun foydalanilgan.

Foiz stavkasi xavfining bank foydasiga ta'siri

Ma'lumotlar bazasi

Tadqiqot uchun ma'lumot manbalari sifatida quyidagilar ishlatilgan:

- O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining rasmiy ma'lumotlari;
- tijorat banklarining moliyaviy hisobotlari;
- Xalqaro moliya tashkilotlari (XVF, Jahon banki) hisobotlari;
- Ilmiy jurnallar va maqolalar;
- Statistik to'plamlar va tahliliy hisobotlar.

Tahlil va natijalarlar (Анализ и результаты/Analysis and results).

O'tkazilgan tadqiqotlar natijasida tijorat banklarida foiz stavkalari riskini boshqarish amaliyotining joriy holati baholandi va uni takomillashtirish bo'yicha muhim ilmiy xulosalar chiqarildi.

1. Bank kapitalini ko'paytirish, kapital bozoridagi faolligini oshirish hamda foiz stavkalari xavfiga chidamliligini kuchaytirish maqsadida tijorat banklarining aksiyalarini fond birjasi orqali ommaviy joylashtirishni takomillashtirish va birlamchi joylashtirishni (IPO) muvaffaqiyatli amalga oshirish bo'yicha taklif. Ushbu taklif bankning aksiyalarini milliy fond bozorida birlamchi ommaviy joylashtirish (IPO) orqali xususiyashtirishga tayyorlash jarayonida hisobga olindi va amalga oshirildi. Uning amalga oshirilishi natijasida bankning investitsiya portfeli 2025 yilda 2024 yilga nisbatan 65 foizga oshdi.

2. Zamonaviy bank standartlari asosida Markaziy bank tomonidan ishlab chiqilgan risklarni boshqarish tizimiga qo'yiladigan talablar doirasida tijorat banklarining foiz stavkalari risklarini boshqarish tizimini amaliy rivojlantirish bo'yicha taklif. Ushbu taklif Bank risklarini boshqarish qo'mitasini tashkil etishda, Bankning ekologik va ijtimoiy risklarni boshqarish siyosatini ishlab chiqishda hamda risklarni boshqarish boshqarmasi faoliyatini takomillashtirishda hisobga olindi va amalga oshirildi. Natijada 2025-yilda bank kredit portfelining sifat tarkibi 2024-yilga nisbatan 45,3 foizga oshdi.

3. Duration tahlili natijalari

Bank aktivlari va passivlarining foiz stavkalariga sezgirlik duration tahlili orqali baholandi. Tahlil natijalari quyidagilarni ko'rsatdi:

- aktivlarning muddati passivlarga nisbatan yuqoriroq bo'lgan holatlar mavjud;
- bu holat foiz stavkalari oshganida bank kapitali qiymatining pasayishiga olib kelishi mumkin;
- banklar muddatni boshqarish uchun yetarlicha strategiyalardan foydalanmaydilar.

4. Risklarni boshqarish amaliyotining kamchiliklari

Tadqiqot davomida quyidagi asosiy muammolar aniqlandi:

- foiz stavkalari risklarini baholashda an'anaviy usullarga haddan tashqari tayanish;
- zamonaviy moliyaviy vositalardan (derivativlar) cheklangan foydalanish;
- risklarni boshqarish tizimini raqamlashtirishning past darajasi;
- malakali kadrlar etishmasligi;
- stress testlari va stsenariy tahlillaridan yetarlicha foydalanilmaganligi.

Xulosa va takliflar (Выводы и предложения/Conclusion).

Xulosa qilib aytganda, tijorat banklarida foiz tavakkalchiligini boshqarish tizimi bank faoliyati barqarorligi va samaradorligini ta'minlovchi muhim omillardan biridir. Hozirgi jahon iqtisodiy sharoitida foiz stavkalarining yuqori o'zgaruvchanligi, inflyatsiya bosimining kuchayishi, moliya bozorlaridagi noaniqliklar banklar oldiga yangi talab va vazifalarni qo'ymoqda. Bu strategik darajada samarali foiz stavkalari riskini boshqarishni tashkil qilishni talab qiladi.

O'tkazilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, O'zbekiston tijorat banklarida foiz tavakkalchiligini boshqarish tizimi ma'lum darajada shakllangan bo'lsa-da, uning amaliy samaradorligi bugungi kun talablariga to'liq javob bermaydi. Xususan, aktivlar va passivlar o'rtasidagi muddatlar bo'yicha nomuvofiqlik, foiz stavkalari o'zgarishiga yuqori darajada sezgirlik, tavakkalchilikni boshqarishning zamonaviy

vositalari yetarli darajada qo'llanilmasligi kabi muammolar mavjudligi aniqlandi. Ushbu holatlar banklarning foiz marjasiga salbiy ta'sir ko'rsatishi va ularning moliyaviy barqarorligiga tahdid solishi mumkin.

Shu bilan birga, tadqiqot natijalari foiz stavkalari riskini boshqarishni takomillashtirishga kompleks va tizimli yondashuv zarurligini ko'rsatdi. Eng avvalo, aktivlar va passivlarni boshqarish (APM) tizimini chuqur takomillashtirish, ularning amal qilish muddati va hajmi bo'yicha mutanosibligini ta'minlash muhim ahamiyatga ega. Bu banklarga foiz stavkalarining o'zgarishiga nisbatan barqaror pozitsiyani egallash imkonini beradi.

Ikkinchidan, zamonaviy tahliliy usullarni, jumladan GAP tahlilini, davomiylik tahlilini, stress testini va stsenariy tahlilini amaliyotga keng joriy etish zarur. Bu usullar banklarga foiz stavkasi risklarini oldindan baholash, yuzaga kelishi mumkin bo'lgan yo'qotishlarni bashorat qilish va tegishli choralarni ko'rish imkonini beradi.

Uchinchidan, raqamli texnologiyalar va innovatsion yechimlardan foydalanish orqali risklarni boshqarish tizimini modernizatsiya qilish muhim ahamiyatga ega. Katta ma'lumotlar, sun'iy intellekt va avtomatlashtirilgan tahlil tizimlari foiz stavkasi risklarini aniqlash va boshqarish jarayonini yanada samaraliroq qilishga xizmat qiladi.

To'rtinchidan, hosilaviy moliyaviy vositalardan foydalanishni rivojlantirish orqali foiz stavkalari risklarini himoya qilish imkoniyatlarini kengaytirish zarur. Bu banklarning moliyaviy risklarga chidamliligini oshiradi.

Beshinchidan, bank tizimida risklarni boshqarish madaniyatini shakllantirish, mutaxassislar malakasini oshirish muhim vazifadir. Zamonaviy risklarni boshqarishda malakali kadrlarning mavjudligi hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Umuman olganda, tijorat banklarida foiz stavkalari tavakkalchiligini boshqarish tizimini takomillashtirish nafaqat alohida banklarning, balki butun moliya tizimining barqarorligini ta'minlashda ham katta ahamiyatga ega. O'rganishlar doirasida ishlab chiqilgan taklif va tavsiyalarning hayotga tatbiq etilishi banklarning raqobatbardoshligini oshirish, moliyaviy barqarorlikni mustahkamlash, iqtisodiyotning barqaror o'sish sur'atlarini ta'minlashga xizmat qiladi.

Kelgusida ham bu boradagi ilmiy tadqiqotlarni yanada chuqurlashtirish, xalqaro tajribani keng o'rganish, milliy bank tizimiga mos innovatsion yondashuvlarni ishlab chiqish dolzarb vazifalardan biri bo'lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar (Литературы/ References):

1. Uzbek Republic of the Market Bank. Bank of the Republic of Uzbekistan. – Toshkent, 2022–2025.
2. Uzbek Republic of the Presidential Bank. Financial Markets and Risk Management.
3. Basel Committee on Banking Supervision. Principles for the Management and Supervision of Interest Rate Risk. – Basel, 2016.
4. Mishkin F.S. The Economics of Money, Banking and Financial Markets. – Pearson Education, 2019.
5. Saunders A., Cornett M.M. Financial Institutions Management: A Risk Management Approach. – McGraw-Hill, 2020.
6. Hull J.C. Risk Management and Financial Institutions. – Wiley, 2018.
7. Rose P.S., Hudgins S.C. Bank Management & Financial Services. – McGraw-Hill, 2019.
8. Fabozzi F.J. Bond Markets, Analysis and Strategies. – Pearson, 2017.
9. Uzbek Republic Market Banks. Review of the Monetary and Credit Policy. – Tashkent, 2023–2025.
10. IMF (International Monetary Fund). Global Financial Stability Report. – Washington, 2023.
11. World Bank. Banking Sector Development Report. – Washington, 2022.
12. Tozhiev R., Abdullaev A. Bank Business. – Tashkent: Economics, 2021.
13. Shodmonov Sh., Gofurov U. Theory of Economics. – Tashkent, 2020.
14. Karimov N. Commercial Banks and Risk Management in Uzbekistan. – Tashkent, 2022.
15. Scientific articles and internet sources (Google Scholar, ResearchGate databases).